

EENDENKOOI 'NIEUW-ONRUST'

Bas Schooneboom en Fons Vos

Sinds kort is de Stichting Het Groninger Landschap pachter geworden van de eendenkooi 'Nieuw-Onrust', gelegen in de Westpolder vlak achter de Ommelander Zeedijk aan de Waddenzee. De kooi is niet voor publiek toegankelijk. Gelukkig bleek het mogelijk om de kooiker, de heer Tjipke Kapinga, zijn werk te laten voortzetten. Daardoor is het voortbestaan van de kooi, wat betreft het beheer, vooreerst gewaarborgd. Andere problemen, zoals het periodiek droogvallen van de kooiplas, zijn daarmee nog niet tot een oplossing gebracht.

Wat is een eendenkooi?

Een eendenkooi is van oorsprong een vangcentrum van eendvogels. Zij bestaat uit

een zoetwaterplas, *het wed*, van bepaalde vorm, met daarop uitmondend een aantal meer of minder sterk gebogen vangpijpen. De plas kan speciaal voor dit doel gegraven zijn. De uitgegraven grond verwerkte men in wallen rond de plas: *de zitwallen*. Daarom zijn daar geen rietmatten nodig om de kooiker aan het oog van de eenden op de plas te onttrekken. Ook maakte men wel gebruik van bv. door veenafgraving ontstane petgaten.

Een meer natuurlijke ontstaanswijze hebben de diepe plassen, die bij dijkdoorbraken ontstaan zijn: *de kolken, wielen, braken of breken*. Wed en pijpen zijn meestal flink in het groen gezet.

Volgens Eygenraam kan wel gesteld worden, dat in Nederland vroeger de meeste

grotere boerderijen in de kustprovincies en langs de grote rivieren een eendenkooi bezaten tbv. het eigen gebruik van eenden- vlees. Hij verdeelt de kooien naar geografische ligging in zee-, rivier- en landkooien.

Waarden van de huidige eendenkooien

Kultuurhistorisch Van de honderden kooien, die gefunctioneerd hebben in Nederland, zijn er nog maar bitter weinig over. Een 140-tal staat momenteel officieel geregistreerd; minder dan de helft daarvan is in bedrijf. De provincie Groningen bezit nog slechts 4 kooien, waarvan 2 in gebruik.

Landschappelijk Door zijn bomenbestand ervaart men een eendenkooi van buitenaf als een klein bosje. Bij ligging in open gebieden

vormt zij daar een belangrijk landschaps-element. Voor de kooi 'Nieuw-Onrust' geldt dit wel heel sterk door zijn situering tegen de zeedijk in een landbouwpolder.

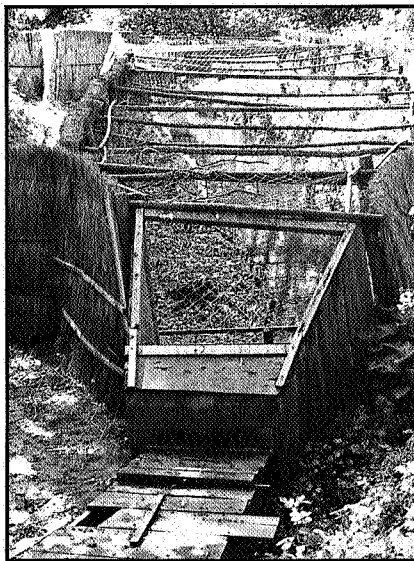
Natuurwetenschappelijk Door zijn vaak hoge ouderdom is er meestal een humeus dek ontstaan; samen met de beschutte situatie (Mikroklimaat) geeft dit mogelijkheden voor specifieke plantengroei. De verrijking door vogelmest werkt dit echter weer tegen, vooral op en aan de randen van het wed.

Uit de ornithologische discussie over de waarde van eendenkooien in de jaren zestig is een positieve opstelling voortgekomen. Uit onderzoek bleek nl, dat de jaarlijkse vangst (konsumptie) veel geringer is dan de toename in aantal van de eendvogels door broedgevalen in en rond de kooi (produktie). De 'stal'-eenden nestelen in korven van wilgeteen of in de oksels van boomtakken, vooral van geknotte exemplaren. Het oude fabeltje dat de kooien konkurrenten van de jagers waren, is hiermee uit de wereld geholpen. Het *afpalingsrecht*, een cirkel met bepaalde straal rond de kooi, waarbinnen geen verstoring nadelig voor de rust mag plaats vinden, biedt de vogels echter wel een veilige uitwijkplaats voor de loop van de jager!

Van belang is nog te vermelden dat voor het trekwild alleen die kooien van betekenis zijn, die een goed onderhouden wed hebben en waarop stal-eenden aanwezig zijn. Het gebruik van kooien als mogelijkheid om te ringen, heeft een goed beeld gegeven van de trekroutes van bepaalde eendensoorten.

'Nieuw-Onrust'

Tjip Kapinga is niet de eerste van de familie die het vak van eendenkooiker uitoefent. Zijn vader en grootvader 'bewerkten' al de oude kooi van Uithuizermeeden. Als eigenaars van die kooi noemde hij de families Van Swindern, Siemens en

Pijp eendenkooi Westpolder (W. van Hornhuizen)

Salomons en tenslotte een verzekeringsmij. Helaas is deze kooi momenteel sterk in verval geraakt. Zelf kooit Tjip nu reeds 33 jaar op de kooi 'Nieuw-Onrust'. Daarvoor alleen 's winters bij zijn vader, terwijl hij 's zomers bij een boer werkte.

Vroeger waren de prijzen, die men voor eenden kreeg bij de poelier, relatief veel hoger dan tegenwoordig. Een eend bracht in de jaren '30 ongeveer 75 cent op; voor een eend, later gevangen dan 1 november, kreeg je meer, omdat die een betere kwaliteit bezat (dikker en beter houdbaar). Eind november had je de vetste eenden. De huidige prijs, die de kooiker ontvangt, is slechts ca. 3 gulden. De prijs voor de konsument is ca. f 12,-. Nog even ter vergelijking: het

weekloon van een los arbeider was voor de oorlog ca. f 9,- en van een arbeider in vaste dienst f 12,-.

Ook vroeger al hadden veel kooikers er een nevenbedrijfje bij; zoals het bewerken van een stuk land of het fokken van pluimvee, bv. kalkoenen. De sterk verhoogde kosten hebben de exploitatie van de eendenkooien financieel onaantrekkelijk gemaakt. Zelf snijdt de kooiker het benodigde riet voor het maken van matten en jut hij hout aan de zeedijk om de pijpen te onderhouden. Gaas moet hij kopen, maar de netten, die boven de pijpen zijn gespannen zijn door de vissers afgedankt. Vroeger moesten ze zelf gebreid en geteerd worden.

Aardig is nog het verhaal over de funktie van de meidoornhaag op de grens van het bouwland. Deze dichte haag werd bewust op een bepaalde hoogte gehouden om het de landarbeiders geen blik te gunnen op de grootte van de kooiopbrengst.

De kooi dateert van ca. 1894 en is geheel gegraven, vandaar de hoge zitwalleen rond het wed. De aanleg stond onder leiding van de Friese kooiker de Vries uit Dantumawoude. Hij maakte er een *langematkooi* van. De rietmatten werden hierbij in de volle lengte aan beide zijden van de sterk gebogen pijpen geplaatst. Het afpalingsrecht van 'Nieuw-Onrust' is 200 meter. 'Nieuw-Onrust' ligt op laaggelegen natte grond, die ongeschikt was voor de landbouw, op de plaats waar vroeger grond gegraven werd voor het dijklichaam.

Tjip Kapinga is lid van de Nederlandse Kooikersvereniging en heeft op nog geen 800 meter afstand een kollega. Het is de heer Buwalda, die de naamloze kooi van de heren Mansholt en Louwes beheert. Deze kooi is aangelegd op de plaats, waar ca. 1876 door een dijkdoorbraak een kolk ontstond.

Wat verder naar het zuiden bevond zich

een kooi bij Zoutkamp, die echter bij de aanleg van de voormalige spoorlijn Winsum-Zoutkamp opgeruimd is. Aan de Friese zijde van het Lauwersmeer zijn nog twee kooien bij Engwierum (kooikers Keestra en Odinga - eigendom It Fryske Gea). Volgens Tjip waren er in Friesland zo'n 30 jaar geleden nog ongeveer 36 kooien in bedrijf.

Het vangen

Tijdens een trektocht over zee of langs de kusten is behalve rust ook zo nu en dan zoet drinkwater een levensnoodzaak voor eenden. Nu zijn er natuurlijk wel meer plaatsen die daaraan voldoen. Dat zij nu toch verleid worden om speciaal op het wed neer te strijken, komt door foeragerende 'wilde staleenden', die 's nachts ontmoet worden. De staleenden voeren hen bij het aanbreken van de dag mee naar het dagverblijf: de eendenkooi. De wilde stal bij 'Nieuw-Onrust' bestaat uit zo'n 1300 exemplaren en verblijft het grootste deel van het jaar op de kooi. Een deel van de staleenden blijft het hele jaar om er te broeden. Als de kooi van Tjip normaal bevolkt is, verblijven er 2500-2800 eenden in de kooi.

Het spreekt vanzelf dat 'Nieuw-Onrust' bij lang droogvallen van het wed grote kans maakt om zijn wilde stal te verliezen. Uitdiepen is slechts mogelijk tot de bovenste wadzandlaag omdat anders zout grondwater een te grote rol gaat spelen.

Behalve wilde eenden, ook wel 'volle eenden' genoemd, strijken op 'Nieuw-Onrust' pijlstaart, smient, slobend, zomer- en winter- taling neer. Dit zijn alle zwemeenden, daar de plas te ondiep is voor duikeenden als tafeleend, kuifeend en toppereend. Zij worden alle tot het zgn. blauwgoed gerekend, ook wel 'halven' genoemd.

Het vangen begint op 24 juli en eindigt op 13 februari. Dit is bij de jachtwet

geregeld. Vroeger begon het op 1 augustus en eindigde op 1 februari. Alle soorten mochten toen worden gevangen. Nu zijn er een aantal beperkingen: bv. de taling mag gevangen worden vanaf 1 september. Bij strenge vorst is de vangst nu ook sterk beperkt. Tjip vertelde dat bij hem de winter aangekondigd wordt door het zgn. 'oosters vogeltje'. Om welke vogelsoort het dan gaat is niet duidelijk geworden. Gevangen eenden gaan naar de poelier in Groningen. Een deel ervan wordt naar Frankrijk - vroeger vooral Engeland - geëxporteerd.

Naast de 'wilde' staleenden spelen ook de 'tamme' staleenden, ook lokeenden genoemd, een belangrijke rol. Deze eenden vangt Tjip in de kooi. Hij krijgt ze zo tam door ze te kortwieken en een tijdje in een klein vijvertje aan het pad tussen twee pijpen te houden. Op die manier wennen ze aan de aanwezigheid van de kooiker. Deze 4-500 tamme staleenden komen bij het voeren wel de pijpen een eind inzwemmen, maar zij laten zich niet meer de fuik injagen.

Onmisbaar is verder het kooikershondje (klein van stuk en blaft niet). Nadat een aantal eenden, door het voeren van zaad, in de pijp is gezwommen, begint het hondje alle eenden die op de kanten van het wed zitten het water in te jagen. Het hondje wordt ook als lokmiddel ingezet, wanneer het voeren in de pijp geen voldoende effect meer geeft. Wanneer de eenden voldoende ver de pijp ingezwommen zijn, komt Tjip achter de rietmatten in het begin van de pijp bij het wed plotseling tevoorschijn. Alle staleenden en de eenden die met hun kop richting wed liggen, zullen terugvliegen naar het wed. De rest vliegt richting fuik. Bij 'Nieuw-Onrust' vliegen de eenden over een laag hekje aan het einde van de pijp. Daarna zijn zij gedwongen om verder te lopen (pijp en fuik zijn met netten en gaas overspannen) en een rij spijlen

te passeren, die slechts richting fuik opgeduwd kunnen worden. Uiteindelijk komen zij in het vanghokje terecht; dit is een enigszins taps toelopend houten tunneltje, waarvan het uiteinde met een rooster is afgesloten. ■■■

Literatuur:

J.A. Eygenraam, Eendenkooien, een belang van de natuurbescherming, in: Waarden van Zuid-Holland, Stichting Zuid-Hollands Landschap, 1976
J.A. Eygenraam, De Eendenkooien op de wadden-eilanden, in: Waddenbulletin, 1977/3
G.A. Brouwer, De verarming van de fauna, 1956, in: Vijftig jaar natuurbescherming in Nederland, gedenkboek Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

Bas Schooneboom en Fons Vos zijn leden van de Werkgroep Beheer, een groep vrijwilligers, die ondersteunend werk verricht voor de Stichting Het Groninger Landschap.